

*Анастасія ЗАДОРЖНА,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В РОЗРІЗІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Стаття 23 Цивільного кодексу України закріплює загальні положення про відшкодування моральної шкоди визначаючи, що моральна шкода полягає, зокрема, у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [1].

Верховний суд України у Постанові Пленуму № 4 від 31.03.1995 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» зазнає, що право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди є важливою гарантією захисту прав і свобод громадян.

Як роз'яснено у пунктах 3 та 9 вищевказаної Постанови під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків [2].

Як зазначає Верховний Суд в постанові від 01.03.2023 у справі № 496/1691/19 тлумачення статті 23 ЦК України свідчить, що вона є нормою, яка має поширюватися на будь-які цивільно-правові відносини, в яких тій чи іншій особі було завдано моральної шкоди. Це, зокрема, підтверджується тим, що законодавець вживає формулювання «особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав».

Тобто можливість стягнення компенсації моральної шкоди ставиться в залежність не від того, що це передбачено нормою закону або положеннями договору, а від порушення цивільного права особи [3].

Зобов'язання про компенсацію моральної шкоди виникає за таких умов: наявність моральної шкоди; протиправність поведінки особи, яка завдала моральної шкоди; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи яка завдала моральної шкоди та її результатом - моральною шкодою; вина особи, яка завдала моральної шкоди [4].

Практика національних судів України свідчить, що переважно основна увага приділяється компенсації матеріальної шкоди, а справедлива сатисфакція втрат немайнового характеру часто залишається поза увагою і на особу, якій вона завдана, покладається неспішний тягар доказування.

Як встановлено в статті 23 ЦК України моральна шкода, якщо інше не встановлено законом, відшкодовується грошовими коштами, іншим майном або в інший спосіб [1].

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення [5].

Гроші виступають еквівалентом моральної шкоди. Грошові кошти, як загальний еквівалент всіх цінностей, в економічному розумінні «трансформують» шкоду в загальнодоступне вираження, а розмір відшкодування «обчислює» шкоду.

Розмір визначеної компенсації повинен, хоча б наближено, бути мірою моральної шкоди та відновлення стану потерпілого. При визначенні компенсації моральної шкоди складність полягає у неможливості її обчислення за допомогою будь-якої грошової шкали чи прирівняння до іншого майнового еквіваленту [4].

Визначаючи розмір відшкодування, суд має керуватися принципами розумності, справедливості та співмірності. Розмір відшкодування моральної шкоди має бути не більшим, ніж достатньо для розумного задоволення потреб потерпілої особи, і не повинен приводити до її безпідставного збагачення [6].

Такі абстрактні поняття, як «розумність, справедливість та співмірність», мають неточний та невизначений характер. Суд на власний розсуд визначає, чи відповідає заявлена сума відшкодування засадам розумності, справедливості та співмірності, що призводить до того, що розмір присудженої компенсації за завдану моральну шкоду у схожих категоріях справ може суттєво відрізнятись.

Так, наприклад, рішенням Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу від 23.01.2024 у справі № 210/1195/23 стягнуто з ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» на користь ОСОБА_2 суму моральної шкоди, завданої працівнику внаслідок ушкодження його здоров'я у розмірі 245 000,00грн без урахування утримання податку з доходів фізичних осіб [7].

Рішенням Балтського районного суду Одеської області від 12.01.2023 у справі № 493/761/22 стягнуто із Державного бюджету України на користь ОСОБА_1 447045,15 грн недоплаченої пенсії, 1000 грн у рахунок відшкодування моральної шкоди [8].

Рішенням Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 09.02.2022 у справі № 182/5430/21 стягнуто з Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Дніпропетровській області на користь ОСОБА_2 моральну шкоду в розмірі 150 000 грн з утриманням податку та обов'язкових платежів [9].

На перший погляд як законодавець, так і суди чітко визначають поняття та умови відшкодування моральної шкоди. Однак на практиці судами нечасто виносяться рішення про задоволення позовної вимоги про відшкодування моральної шкоди в розмірах, які б були реальним, співмірним грошовим еквівалентом заподіяної моральної шкоди особі.

Вбачається, що для досягнення задекларованих принципів розумності, справедливості та співмірності розрахунку відшкодування моральної шкоди необхідне запровадження призначення обов'язкового експертного психологічного дослідження.

Навіть за відсутності у психолога процесуального статусу спеціаліста (ст. 74 ЦПК України) чи експерта (ст. 72 ЦПК України) висновок психолога може бути письмовим доказом (ст. 76, ст. 95 ЦПК України), якщо містить дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору, зокрема стосовно страждань потерпілих. Висновок психолога може слугувати для судді орієнтиром у пізнанні глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, інших обставин, які мають істотне значення, зокрема й можливого грошового еквівалента таких страждань [10].

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України: Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV / *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.02.2024).
2. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: *Постанова Верховного суду України* від 31.03.1995 № 4 / *Відомості Верховної Ради України*. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 01.03.2023 у справі № 496/1691/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109345574> (дата звернення 01.02.2024).

4. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05.12.2022 у справі № 214/7462/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108238968> (дата звернення 01.02.2024).

5. Методичні рекомендації «Відшкодування моральної шкоди»: Лист Міністерства юстиції України від 13.05.2004 № 35-13/797 / *Міністерство юстиції України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_797323-04#Text (дата звернення: 01.02.2024).

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.12.2020 у справі № 752/17832/14-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95177479> (дата звернення 01.02.2024).

7. Рішення Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу від 23.01.2024 у справі № 210/1195/23. *Аналітично-правова система ZakonOnline*. URL: <https://zakononline.com.ua/courtdecisions/show/116662252?from=%22210%2F1195%2F23%22> (дата звернення 01.02.2024).

8. Рішення Балтського районного суду Одеської області від 12.01.2023 у справі № 493/761/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108379469> (дата звернення 01.02.2024).

9. Рішення Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 09.02.2022 у справі № 182/5430/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103072956> (дата звернення 01.02.2024).

10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 09.11.2022 у справі № 372/1652/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109046335> (дата звернення 01.02.2024).